

De Maartenskerk te Sint-Maartensdijk

De smalstad Sint-Maartensdijk ligt in de rond het jaar 1200 bedijkte Oudelandpolder. In een oorkonde van 1357 is er voor het eerst sprake van het dorp Haestinghen in Sint Martijnsdike. Laatstgenoemde naam werd in de eerste helft van de 15de eeuw ook de naam van de plaats. Sint Maarten of Sint Martinus was de patroonheilige van de plaatselijke kerk. In een charter van 1332 is er sprake van een geestelijke te Sint-Maartensdijk en in een stuk van 1376 wordt ook de kerk aldaar genoemd.

Van 1386 tot zijn dood in 1422 was Florens van Borssele heer van Sint-Maartensdijk. Ter uitvoering van zijn laatste wil verbond zijn zoon Frank in 1428 een kapittel aan de kerk bestaande uit een deken en 10 kanunniken. Laatstgenoemden waren veelal geestelijken met een lagere wijding dan priester die de pastoor behulpzaam waren bij de koordienst. Ook moesten zij zielmissen opdragen. In de tweede helft van de 15de eeuw besteedde Frank van Borssele, die in 1433 met Jacoba van Beieren huwde († 1436), veel zorg aan de opleiding en werving van koorzangers.

Ruim een eeuw later deed de reformatie op Tholen zich steeds sterker gelden. Na de komst van de hertog van Alva in de Nederlanden werden ook inwoners van de smalstad in verband met hun kerkelijke opvattingen verbannen en hun goederen verbeurd verklaard. Uit een vonnis van de Bloedraad van 1568 blijkt dat Cornelis de Wever, alias Erasmus en doctor Spoel, Lieven en Guillaume Quirijns, Martin Engels, Jacques Tonis, Cornelis Zoutevis, Dierik Victors, Dignus Jans en Johan Jans Charpentier

werden verbannen. Eerstgenoemde predikte in 1567 de hervorming. Enige jaren later heeft de kerk geleden van de beeldenstorm. De kerkrekening van 1571 noemt een groot bedrag voor het werk van de "saeger toen de kerk in stukken was gesmeten". Tijdens de reformatie, die zich in 1577/1578 op het eiland Tholen voltrok, is er nog een tweede beeldenstorm geweest. Het kerkelijk zilver en de juwelen waren tijdig in veiligheid gebracht bij de prins van Oranje in Brussel.

De eerste predikanten na de reformatie waren de in Antwerpen geboren Johannes Florianus en Bartholomeus van den Hoek.

Beiden waren maar kort in de smalstad. Vermoedelijk sympathiseerden toen nog velen met de oude kerk. Een zilveren beker van het Sint Jacobsgilde herinnert nog aan een bedevaart van de rentmeester van de Oranjes, die met de schout, burgemeester en anderen in 1595 naar Santiago de Compostela in Spanje trok.

Van de bouw van de kerk, een laat gotische pseudobasiliek met gedeeltelijk ingebouwde toren, is nauwelijks iets bekend. De oorspronkelijk vlak opgaande 14de eeuwse bakstenen toren is het oudst. Een archiefstuk van 1406 meldt dat Jan Marrant en de te Sint-Maartensdijk wonende timmerman Pieter Harnoudzn. het maken van de houten kap aannamen. In de tweede helft van die eeuw is de toren voorzien van steunberen en een traptorentje en werd de westmuur gedeeltelijk met natuursteen bekleed.

In 1588 is de torenspits door de bliksem getroffen en afgebrand. Het jaar daarop is deze in de huidige vorm hersteld naar een ontwerp van Jan Janszn. Wale. In de achtkante open lantaarn is toen een uurslagklok geplaatst.

De toren is in de jaren 1952-1955 gerestaureerd. Onder andere zijn toen de hoekstijlen van de lantaarn vernieuwd, terwijl de vloeren van de zolder in beton werden uitgevoerd. Ook is toen het grote dichtgemetselde raam in de westelijke torenmuur opengemaakt. Tijdens het afbikken van de oostelijke torenmuur werd een oude dakaansluiting gevonden van waarschijnlijk het eerste schip van de kerk dat in de tweede helft van de 15de eeuw is vervangen of verhoogd. Dit verklaart ook de plaats van de galmgaten die deels achter de huidige kap van het schip vallen. Het was niet de laatste restauratie van deze eeuw. In 1983 bleek dat de torenspits ernstig was aangetast door houtrot en de vraatzucht van de larve van de bonte knaagkever. De spits is in 1992 opnieuw gerestaureerd. De toren is ruim 42 meter hoog.

Het hoofdkoor, dat zoals gebruikelijk aan de oostzijde van de kerk staat, dateert van circa 1400. In de houten draagstukken van de gewelfribben (consoles), zijn een leeuw, een beer, een mannetje met een kruik en een hond gesneden. Bij de restauratie zijn andere figuren toegevoegd. Tegen de gewelven van de zijbeuken zijn hoofden van personen te zien. Mogelijk stellen zij gravin Jacoba van Beieren (zuidbeuk) en leden van haar hofhouding voor. Sommige bronnen melden dat zij in 1432 in de kerk te Sint-Maartensdijk met Frank van Borselen is gehuwd, andere bronnen noemen Den Haag.

Het noorderkoor is ontstaan uit een kleine lage grafkapel van circa 1420, die in de tweede helft van die eeuw is verlengd en verhoogd. In deze Sacramentskapel staat in een nis de in de Franse tijd zwaar beschadigde graftombe van Florens van Borssele († 1422) en Oda van Bergen (†1420).

Het schip en de zijbeuken (15de eeuw) worden gedekt door ton- en halve tongewelven die op zuilen rusten waarvan de kapitellen zijn versierd met enkelvoudige koolbladmotieven. De laat 15de eeuwse sacristie is in het verlengde van de zuidbeuk gebouwd.

De preekstoel dateert uit de 17de eeuw. Het ingesneden jaartal 1701 geldt voor de trap die door de plaatselijke timmerman Abraham Janse de Hond werd gemaakt. De bocht onder het orgel is van 1698. De andere overdekte kerkbanken zijn ouder.

Reeds in de katholieke tijd was er een orgel. Na circa 1640 zal er bijna twee eeuwen geen instrumentale muziek in de kerk hebben geklonken. Sinds 1836 wordt de kerkzang weer begeleid door orgelspel. Het huidige instrument, dat door de Amsterdamse orgelbouwer P. Flaes werd vervaardigd, is in 1882 in gebruik genomen.

De borden met de geloofsbelijdenis (Credobord) en het Onze Vader zijn (in 1610) door Cornelis Pancaessens geschilderd. Het Tiengebodenbord in het koor dateert van 1612.

Naast de eerdergenoemde graftombe bevat de kerk nog een grafmonument van de rentmeester van de Oranjes en drost van Sint-Maartensdijk, Cornelis Liens († 1636). Van de fraaie zerken met jaartallen van 1484-1780 zijn als gevolg van de Franse revolutie de wapens gehakt (1798).

De schildering op de zuil aan de kant van de preekstoel is tijdens de restauratie van de kerk van 1956-1965 onder een laag kalk gevonden. Het schild, met het grote en de vier kleine krukkenkruisen, is het wapenteken van het koninkrijk Jerusalem. De twee gekruiste pijlen gestoken door een Bourgondische vuurslag met

drie kogels herinneren vermoedelijk aan het schuttersgilde.

In de toren bevat de luizolder twee klokken van 1477. De grootste (709 kg) draagt het versje:

*Martijn es minen naem,
mijn gelhuyt sye Goede bequaem,
alsoe verre als men mijn horen sal,
wilt God bewaren bovenall.*

De andere klok heet Maria. De roosjes en lelies op deze klokken wijzen op de gieterij van de familie Waghevens te Mechelen. Het eerste carillon van de smalstad, bestaande uit 14 klokken, is in 1615 en 1616 gegoten door de eveneens uit Mechelen afkomstige Peter III van den Ghein die toen in Bergen op Zoom werkzaam was. Ook het bijbehorende uur- en speelwerk is daar gemaakt.

In 1943 zijn de klokken door de bezetters gevorderd en afgevoerd. Tijdens het transport over het IJsselmeer naar de smeltoven zonk echter het schip Van Hoop op Zegen waarmee ook de klokkenspelen van Den Briel, Zierikzee en Tholen werden afgevoerd. Na de oorlog is het schip gelicht en zijn de klokken teruggegeven.

De nog resterende 12 klokken van dit spel dat in de loop der eeuwen aan klank had ingeboet, zijn in de vijftiger jaren van de vorige eeuw aangevuld met nieuw gegoten en bewust vals gestemde klokken. Direkt na de ingebruikname in 1955 barstte de kritiek los. Het zal tot 1976 duren voordat er opnieuw een poging wordt gedaan een goed klinkend klokkenspel te krijgen. Een deel van de oude beiaard (17 klokken) hangt nu op de luizolder. Sinds 1980 hangt in de lantaarn van de toren een geheel nieuwe concertbeiaard van 40 klokken met een gewicht van 1854 kg, die door Petit en Fritsen te Aarle Rixtel is gegoten. De toren van de Nederlandse Hervormde kerk in Sint-Maartensdijk is hiermee een van de weinige torens met twee beiaards.

J.Z., 2003.

